

عملکرد «دادگاه کیفری بین‌المللی»

از ابتدا تا اکنون

نایب‌علی اختری^۱

چکیده

عملکرد دیوان کیفری بین‌المللی در جهت پایان دادن به بی‌کیفری، پیشگیری از وقوع جرایم بین‌المللی و کوشش برای تحقق بخشیدن به صلح، عدالت و امنیت جهانی و تقویت جایگاه بین‌المللی دیوان اهمیت اساسی دارد. پس از تصویب اساسنامه دیوان در ژوئیه ۱۹۹۸ و لازم الاجرا شدن آن از ژوئیه ۲۰۰۲، وضعیت‌ها و پرونده‌های گوناگونی از سوی دیوان تحت رسیدگی قرار گرفته است. عملکرد دیوان در وضعیت‌ها و پرونده‌های مطرح شده نزد دیوان، نشان می‌دهد دیوان در وضعیت‌ها و پرونده‌های ارجاع شده از سوی شورای امنیت با فقدان همکاری دولت‌ها مواجه بوده است. در سایر وضعیت‌ها این اطمینان را پدید می‌آورد که دیوان کیفری بین‌المللی در سایه همکاری دولت‌ها می‌تواند به بی‌کیفری برخاسته از مصونیت مقامات دولتی پایان دهد و به جرایم ارتكابی مشمول صلاحیت دیوان رسیدگی نماید و عاملان جنایات بین‌المللی را فارغ از سمت و مقام آن‌ها تحت تعقیب و محاکمه قرار دهد؛ البته تمرکز عملکرد دیوان در قاره آفریقا در دهه اول تأسیس آن تردیدهایی نسبت به رویکرد جهان‌شمولی دیوان به وجود آورده است که با مطرح شدن وضعیت‌های مربوط به کشورهای غیر آفریقایی همچون گرجستان، میانمار و افغان‌انستان و عملکرد دیوان در این وضعیت‌ها نقش مهمی در رفع تردیدهای جهان‌شمولی دیوان خواهد داشت.

کلید واژه‌ها: عملکرد، وضعیت، ارجاع وضعیت، دیوان کیفری بین‌المللی.

پس از تشکیل دیوان‌های کیفری نورنبرگ و توکیو از طرف فاتحان جنگ جهانی دوم برای مجازات برخی جنایات بین‌المللی ارتكابی، تا مدت‌ها ارادهٔ سیاسی مقتدر و مؤثری برای مجازات عاملان جرایم بین‌المللی وجود نداشت تا اینکه در اوایل دههٔ ۱۹۹۰ میلادی درگیری‌های موجود در یوگسلاوی سابق و روندا به شکل‌گیری دیوان کیفری بین‌المللی برای یوگسلاوی سابق و روندا بر اساس اختیارات شورای امنیت ملل متحد مطابق فصل هفتم منشور منجر شد. هرچند مراجع کیفری فوق‌جملگی موقتی اختصاصی محسوب می‌شدند، ولی در هموار کردن مسیر مجازات عاملان جنایات بین‌المللی نقش قابل توجهی ایفا کردند. این روند که با فروکش کردن شعله‌های جنگ سرد میان بلوک شرق و غرب مقارن گشته بود، باعث گردید تا اساسنامهٔ دیوان کیفری بین‌المللی که توسط کمیسیون حقوق بین‌الملل آماده شده بود در هفتهٔ هم‌ژوئیۀ سال ۱۹۹۸ در شهر رم به امضای ۱۲۰ کشور از مجموع ۱۶۰ کشور شرکت‌کننده در کنفرانس برسد و پس از الحاق حداقل لازم از دولت‌ها به اساسنامهٔ دیوان بین‌المللی کیفری، اساسنامه از اوّل ژوئیۀ سال ۲۰۰۲ لازم‌الاجرا گردید و پس از گذشت یک سال، کار خود را رسماً آغاز نمود. تا کنون که نزدیک به دو دهه از آغاز کار دیوان کیفری بین‌المللی می‌گذرد، علی‌رغم چالش‌های موجود (رضایی و ترابی، ۱۳۹۰: ۷۷)، دیوان کیفری بین‌المللی وضعیت‌ها و پرونده‌های گوناگون را در دست رسیدگی دارد و بسیاری از عاملان جنایات بین‌المللی را فارغ از مقام و منصب آن‌ها تحت تعقیب قرار داده و برخی را نیز محاکمه نموده است. کارکرد و عملکرد دیوان کیفری بین‌المللی در این دو دهه، در جهت تقویت جایگاه بین‌المللی دیوان و تحقق اهداف دیوان، پایان دادن به بی‌کیفری، پیشگیری از وقوع جرایم بین‌المللی و کوشش برای تحقق بخشیدن به صلح، عدالت و امنیت جهانی، از اهمیت اساسی برخوردار است (نژندی‌منش و همکاران، ۱۳۹۵: ۹۴) زیرا تمرکز عملکرد دیوان کیفری بین‌المللی در قارهٔ آفریقا و عدم توجه به وضعیت‌های مشابه در سایر نقاط جهان تردیدهای جدی نسبت به رویکرد جهان‌شمولی دیوان به وجود آورده است که می‌تواند سبب عدم اعتماد به دیوان و تضعیف جایگاه بین‌المللی دیوان شود. از این‌رو، این نوشتار با رویکرد توصیفی تحلیلی به بررسی عملکرد دیوان در وضعیت‌ها و پرونده‌هایی که تا کنون در دیوان کیفری بین‌المللی مطرح شده، می‌پردازد.

۱. ساختار دیوان کیفری بین‌المللی

مطابق اساسنامه دیوان، دیوان کیفری بین‌المللی یک سازمان مستقل، دائمی و دارای شخصیت حقوقی بین‌المللی، دارای وظایف قضایی، تحقیقاتی و اداری است که مقر آن در شهر لاهه هلند قرار دارد و صلاحیت رسیدگی به جرایم مهم بین‌المللی، جنایات علیه بشریت، جنایات جنگی، نسل‌کشی و تجاوز ارضی را دارد. وظایف قضایی دیوان توسط قضات انجام می‌شود که از سوی دو سوم اکثر دولت‌های عضو برای مدت ۹ سال انتخاب می‌شوند و در یکی از بخش‌های مقدماتی، بدوی و تجدید نظر مشغول کار می‌شوند. وظایف تحقیقاتی دیوان توسط دادسرا انجام می‌شود. انجام امور غیر قضایی دیوان بر عهده دبیرخانه است که تحت نظر رئیس دبیرخانه انجام وظیفه می‌نماید. (صادقی، ۱۳۹۵: ۲۳۵)

۲. وضعیت‌ها و پرونده‌های دیوان کیفری بین‌المللی تا کنون

بر اساس ماده ۵ اساسنامه دیوان، این نهاد بین‌المللی صلاحیت رسیدگی به چهار جرم نسل‌کشی، جنایات علیه بشریت، جرایم جنگی و تجاوز ارضی را دارد. تا کنون امکان رسیدگی به جرم تجاوز ارضی برای دیوان میسر نبوده است، زیرا کشورهای شرکت‌کننده در کنفرانس، در تعریف جرم تجاوز و شرایط اعمال صلاحیت آن به توافق نرسیدند و تصویب آن را به اولین کنفرانس بازنگری اساسنامه موکول کردند. اولین کنفرانس بازنگری اساسنامه با یک سال تأخیر در ژوئن ۲۰۱۰ در شهر کامپالا واقع در کشور اوگاندا تشکیل گردید که در آن تعریف و شرایط اعمال صلاحیت نسبت به تجاوز ارضی به اجماع به تصویب رسید. از جمله شرایط آن ارتکاب جرم یک سال پس از پذیرفته شدن اصلاحات انجام شده توسط حداقل ۳۰ دولت ذکر شده است. (صادقی، ۱۳۹۵: ۱۵۱) عملاً دیوان می‌تواند به سه جرم نسل‌کشی، جنایات علیه بشریت و جنایات جنگی رسیدگی کند. از آغاز کار دیوان تا کنون پرونده‌های مربوط به جنایت نسل‌کشی، جنایات علیه بشریت و جنایات جنگی در دیوان مطرح شده است.

۲.۱. وضعیت‌های ارجاع شده به دیوان از سوی دولت‌ها

مطابق ماده ۱۳ اساسنامه دولت عضو می‌تواند وضعیتی را که در آن یک یا چند جنایت به نظر می‌رسد ارتکاب یافته است به دیوان ارجاع دهد یا کشور غیر عضو با سپردن اعلامیه نزد رئیس دبیرخانه، اعمال صلاحیت و رسیدگی دیوان نسبت به موضوعی را

تقاضا نماید. هرچند دیوان ملزم به پذیرش مطلق آن وضعیت جهت انجام تحقیقات نیست، لیکن رویه دیوان عموماً اقبال به قبول ارجاع دولت‌ها می‌باشد، زیرا دیوان به دلیل فقدان نیروی اجرایی نیازمند همکاری دولت‌ها می‌باشد و بدون آن قادر به تحقق اهداف خود نیست. آنجا که خود یک دولت وضعیتی را ارجاع می‌دهد حکایتگر آمادگی آن دولت برای ورود و مداخله دیوان و تمهید بسترهای لازم برای آن در سطح ملی می‌باشد.

عملکرد دیوان با ارجاع وضعیتی از کشور اوگاندا آغاز گردید. در ۲۹ فوریه ۲۰۰۴ وضعیت کشور اوگاندا از سوی دولت آن به دیوان ارجاع گردید؛ دادستان دیوان تحقیقات خود در باره موضوع آغاز کرد و در اکتبر ۲۰۰۵ اولین حکم بازداشت علیه رهبران ارشد «ارتش مقاومت اشراف» از جمله «ژرف کنی» رهبر گروه و چهار تن از همدستانش را به اتهام ارتکاب جنایات جنگی شامل کشتار، رفتار بی‌رحمانه علیه غیر نظامیان، حمله عمدی به جمعیت غیر نظامی، غارتگری، تجاوز جنسی و سربازگیری کودکان، جنایات علیه بشریت شامل کشتار، بردگی، بردگی جنسی، تجاوز و رفتار غیر انسانی صادر کرد. حکم بازداشت آن‌ها تا کنون اجرا نشده است و تنها یکی از متهمین به نام «دومینیک اونگن» خودش را در ژانویه ۲۰۱۵ تسلیم دیوان نمود. (Brien, ۲۰۱۶:۵)

وضعیت جمهوری دموکراتیک کنگو در آپریل ۲۰۰۴ به دیوان ارجاع شد. تحقیقات دادستان دیوان در مورد جنایات جنگی ادعا شده نظیر سربازگیری کودکان زیر ۱۵ سال و استفاده از آن‌ها در جنگ، کشتار، حمله غیر نظامیان، تجاوز جنسی، برده‌داری جنسی، رفتار بی‌رحمانه، شکنجه، تخریب و غارت اموال، جنایات علیه بشریت مانند کشتار، شکنجه، تجاوز، انتقال اجباری جمعیت و حمله به جمعیت غیر نظامی در درگیری‌های مسلحانه این کشور، آغاز شد. این تحقیقات منجر به صدور حکم بازداشت متهمین این پرونده در مارس ۲۰۰۶ گردید.

در پی صدور این حکم، توماس لوبانگا بازداشت و در سال ۲۰۱۲ محاکمه و به ۱۴ سال زندان محکوم گردید. متهمین دیگر این پرونده، جرمن کاتانگا در ۲۰۱۴ محاکمه و به ۱۲ سال حبس محکوم شد. بوسکو ناتاگاندا در سال ۲۰۱۳ خودش را به صورت داوطلبانه تسلیم دیوان نمود و در ۲۰۱۹ محاکمه و به ۳۰ سال حبس محکوم گردید. نگوژولو چوی در ۲۰۱۲ تبرئه گردید. حکم بازداشت ماداکومورا در جولای ۲۰۱۲ به اتهام ارتکاب جنایات جنگی مانند کشتار، قطع عضو، رفتار بی‌رحمانه، شکنجه، حمله به جمعیت غیر نظامی، تجاوز جنسی و تخریب اموال از ژانویه ۲۰۰۹ تا سپتامبر ۲۰۱۰ در

درگیری‌های مسلحانه جمهوری دموکراتیک کنگو صادر شد؛ این حکم تا کنون اجرا نشده است. (www.icc-cpi.int)

وضعیت جمهوری آفریقای مرکزی در دسامبر ۲۰۰۴ توسط دولت این کشور به دیوان ارجاع شد؛ تحقیقات دیوان درباره جرایم جنگی و جرایم علیه بشریت ادعایی در زمینه درگیری در جمهوری آفریقای مرکزی از جولای ۲۰۰۲ آغاز گردید. در می ۲۰۰۸ حکم بازداشت ژان پیر بمبا گمبو رئیس جنبش آزادی کنگو، به اتهام ارتکاب جنایت علیه بشریت و جنایت جنگی صادر شد. وی در همان سال توسط مقامات بلژیکی دستگیر و تحویل دیوان داده شد.

در مارس ۲۰۱۶، شعبه بدوی به اتفاق آراء، ژان پیر بمبا گمبو را به ارتکاب جنایات علیه بشریت، قتل و تجاوز و ارتکاب جرایم جنگی، قتل، تجاوز جنسی و ضرب و شتم به ۱۸ سال حبس محکوم نمود. با ارجاع پرونده به شعبه تجدید نظر، رأی صادره از شعبه بدوی را نقض و با اکثریت آراء، ژان پیر بمبا از اتهام جنایات جنگی و جنایات علیه بشریت تبرئه شد. در سپتامبر ۲۰۱۸، ژان پیر بمبا به جرم جرایم علیه عدالت قضایی به ۳۰۰ هزار یورو و یک سال حبس محکوم شد.

مرتبه دوم وضعیت آفریقای مرکزی در می ۲۰۱۴ توسط دولت این کشور به دیوان ارجاع گردید. تحقیقات دیوان در مورد جرایم ارتكابی در خشونت‌های مجدد سال ۲۰۱۲ آغاز شد. آلفرد یکتام، فرمانده در جنبش ضد بالکا و پاتریس ادوارد نایسونونا رهبر ارشد جنبش ضد بالکا به اتهام ارتکاب جنایات علیه بشریت و جنایات جنگی از دسامبر ۲۰۱۳ تا دسامبر ۲۰۱۴ تحت تعقیب قرار گرفت. حکم بازداشت آن‌ها در دسامبر ۲۰۱۸ صادر شد. در نوامبر ۲۰۱۸، یکتام توسط مقامات آفریقای مرکزی تسلیم دیوان شد و آقای ادوارد نایسونونا در دسامبر ۲۰۱۸ در فرانسه بازداشت و ژانویه ۲۰۱۹ به دیوان منتقل شد. در دسامبر ۲۰۱۹ اتهامات جنایات ارتکاب جنایت جنگی و جنایات علیه بشریت علیه آلفرد یکتام و پاتریس ادوارد در شعبه دوم پیش از محاکمه تأیید شد. آقای یکتام و آقای ناتسونا در بازداشت دیوان به سر می‌برند. (www.icc-cpi.int)

وضعیت جمهوری مالی در جولای ۲۰۱۲ از سوی دولت مالی به دیوان ارجاع گردید. در ژانویه ۲۰۱۳ دادستان دیوان تحقیقاتش را آغاز نمود، در سال ۲۰۱۵ قرار بازداشت احمد الفقی المهدی به اتهام ارتکاب جنایت جنگی ناشی از اقدام فردی و گروهی علیه پناها و امکان تاریخی صادر شد. به فاصله یک هفته احمد الفقی در نیجریه بازداشت شد و به لاهه منتقل و در ۲۰۱۶ محاکمه گردید؛ در کوتاه‌ترین دادرسی در تاریخ دیوان

کیفری بین‌المللی، احمد القفی به ۹ سال زندان محکوم شد. (خسروی و سلطان قیس، ۱۳۹۶: ۱۶۵)

حسن عبدالعزیز رئیس پلیس اسلامی در گروه شبه نظامی «انصارالدین» به اتهام ارتکاب جنایت علیه بشریت و جنایات جنگی در سال ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳ در مالی تحت تعقیب دیوان قرار گرفت. حکم بازداشت او در مارس ۲۰۱۸ صادر و بلافاصله توسط مقامات مالی به دیوان تسلیم داده شد. اتهامات الحسن مبنی بر ارتکاب جرایم علیه بشریت از طریق شکنجه، اذیت و اذیت، تجاوز جنسی و به بردگی جنسی گرفتن و همچنین ازدواج اجباری به عنوان رفتار غیر انسانی و جرایم جنگی از رهگذر رفتارهای مجرمانه‌ای مانند اجرای مجازات‌های فرا قضایی و جرایم جنسی در جولای ۲۰۱۹ مورد تأیید شعبه پیش دادرسی قرار گرفت و در سال جاری محاکمه خواهد شد (www.icc-cpi.int).

کشورهای اوگاندا، جمهوری دموکراتیک کنگو، آفریقای مرکزی و مالی، عضو دیوان هستند و ارجاع وضعیت آن‌ها مطابق ماده ۱۳ اساسنامه صورت پذیرفته است. در صورتی که کشور عضو دیوان نباشد مطابق ماده ۱۲ اساسنامه می‌تواند با سپردن اعلامیه نزد دبیرخانه؛ لاجرم دیوان را نسبت به جرم مورد نظر قبول نماید. ارجاع وضعیت کشور ساحل عاج در آوریل ۲۰۰۳ از سوی دولت آن مطابق ماده ۱۲ اساسنامه پذیرفته شده است، زیرا این کشور اساسنامه دیوان را در فوریه ۲۰۱۳ تصویب نموده است. تحقیق دادستان دیوان در وضعیت این کشور از نوامبر ۲۰۱۰ آغاز شد؛ این تحقیقات بر جرایم ارتكابی در جریان خشونت‌های پس از انتخابات ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ متمرکز بود. در فوریه ۲۰۱۲ حکم بازداشت باگبو رئیس‌جمهور سابق ساحل عاج صادر شد. محاکمه باگبو به همراه چارلز بلگوده رهبر جوانان در ژانویه ۲۰۱۶ آغاز شد. در ۱۵ جنوری ۲۰۱۹ شعبه دادرسی، لورن باگبو و چارلز را از تمام اتهام جنایات علیه بشریت در جریان خشونت‌های پس از انتخابات ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ تبرئه نمود (www.icc-cpi.int).

۲.۲. وضعیت‌های ارجاع شده به دیوان از سوی شورای امنیت

مطابق بند (ب) ماده ۱۳ اساسنامه دیوان، شورای امنیت می‌تواند وضعیتی را که در آن یک یا چند جنایت به نظر می‌رسد ارتکاب یافته است، بدون توجه به محل ارتکاب جرم یا تابعیت مرتکب به موجب فصل هفتم منشور ملل متحد به دادستان دیوان ارجاع نماید. (جانی‌پور و اجارگاه، ۱۳۸۹: ۱)

نخستین وضعیتی که از سوی شورای امنیت به دیوان ارجاع شد وضعیت دارفور سودان است که به موجب قطعنامه ۱۵۹۳ شورای امنیت در مارس ۲۰۰۵ به دادستان دیوان ارجاع گردید. تحقیقات دادستان دیوان در دارفور سودان آغاز شد. این تحقیقات در آپریل ۲۰۰۷ منجر به صدور حکم بازداشت احمد هارون وزیر مشاور در امور بشر دوستانه دولت سودان و علی کوشیب از رهبران شبه نظامیان به اتهام ارتکاب جنایت علیه بشریت و جنایات جنگی گردید. در جولای ۲۰۰۸ حکم بازداشت رئیس جمهور سودان عمر البشیر به اتهام ارتکاب جنایت علیه بشریت و جنایات جنگی صادر شد. در جولای ۲۰۱۰ حکم بازداشت دومی علیه عمر البشیر به اتهام نسل‌کشی صادر گردید. در پی آن طبق بند ۱ ماده ۸۹ اساسنامه روم، دیوان از دول عضو و همه دول ملل متحد که عضو دیوان نیستند تقاضا نمود، رئیس جمهور سودان را در صورتی که در قلمرو آن‌ها یافت شود بازداشت نماید و به دیوان تحویل دهند. پس از تقاضای دیوان از کشورها، مبنی بر بازداشت عمر البشیر و تحویل وی به دیوان، عمر البشیر به کشورهای چاد، مالاوی، کنیا، کنگو، اوگاندا، جیبوتی، نجریه و آفریقای جنوبی از دول عضو دیوان و کشورهای کویت، اتیوپی، قطر، عربستان سعودی، ایران، مصر، موریتانی، چین، الجزایر، هند و اندونزی از دول غیر عضو سفر کرد و علی‌رغم اطلاع و تقاضای قبلی دیوان به تعدادی از آن دولت‌ها، هیچ کدام با دیوان در بازداشت البشیر همکاری نکردند. دیوان احراز قصور برخی از دولت‌های عضو مانند آفریقای جنوبی و مالاوی را در عدم همکاری با دیوان به شورای امنیت سازمان ملل و مجمع عمومی دول عضو ابلاغ کرد. (صالحی، ۱۳۹۶: ۷۱).

حکم بازداشت عبدالرحیم محمد حسین، متهم دیگر وضعیت سودان در مارس ۲۰۱۲ به اتهام جنایات علیه بشریت و جنایات جنگی صادر شد. اتهام بحر ادريس أبوقرده، توسط شعبه پیش محاکمه در فوریه ۲۰۱۰ رد شد. تعقیب علیه صالح محمد جربو جاموس در ۴ اکتبر ۲۰۱۳ پس از درگذشت وی پایان یافت. (www.icc-cpi.int)

دومین وضعیت توسط شورای امنیت، وضعیت لیبی در ۲۷ فوریه ۲۰۱۱ به موجب قطعنامه ۱۹۷۰ به دیوان ارجاع و از دادستان دیوان خواسته شد جرایمی را که مقامات لیبیایی بعد از ۱۵ فوریه ۲۰۱۱ مرتکب شده‌اند در دستور کار خود قرار دهد. تحقیقات دادستان منجر به صدور حکم بازداشت معمر قذافی، سیف الاسلام قذافی و عبدالله سیناسی به اتهام ارتکاب جنایت علیه بشریت در ژوئن ۲۰۱۱ توسط شعبه مقدماتی دیوان گردید. پرونده معمر قذافی در ۲۲ نوامبر ۲۰۱۱ با مرگ وی پایان یافت. پرونده عبدالله سیناسی نیز بعد از اعلام عدم صلاحیت دیوان توسط شعبه مقدماتی و تأیید آن توسط

شعبه تجدید نظر در ۲۴ جولای ۲۰۱۴ پایان یافت. پرونده سیف الاسلام قذافی تاکنون در دیوان باز است و شعبه مقدماتی دیوان صلاحیت دیوان نسبت به رسیدگی به آن پرونده را اعلام داشته است.

از دیگر متهمین وضعیت لیبی محمد خالد التهامی است؛ حکم بازداشت او در سال ۲۰۱۳ صادر شد. التهامی، متهم به ارتکاب جنایات علیه بشریت (حبس، شکنجه، آزار و اذیت و سایر اقدامات غیر انسانی) و ارتکاب جنایات جنگی (شکنجه، رفتار بی‌رحمانه و حمله به منزلت شخصی) از فوریه ۲۰۱۱ تا اوت ۲۰۱۱ در لیبی است.

محمود مصطفی بوسیف الورفلی متهم به ارتکاب کشتار به عنوان جنایت جنگی در لیبی در سال‌های ۲۰۱۶ و ۲۰۱۷ است. اولین حکم بازداشت علیه الورفلی در آگوست ۲۰۱۷ صادر شد. دومین حکم بازداشت به تکمیل حکم بازداشت اول علیه الورفلی در جولای ۲۰۱۸ صادر شد؛ ورفلی هنوز بازداشت نشده است (www.icc-cpi.int)

ارجاع وضعیت سودان و لیبی از سوی شورای امنیت با توجه به اینکه این دو کشور عضو دیوان بین‌المللی کیفری نیستند، تعقیب مرتکبین جرایم بین‌المللی در قلمرو و توسط اتباع این دو کشور از سوی دیوان اقدام مهم در تحقق اهداف اساسنامه، پایان دادن به بی‌کیفری، پیشگیری از وقوع جرایم بین‌المللی محسوب می‌شود، زیرا عدم عضویت مانع از افزایش حوزه جغرافیایی صلاحیت دیوان و تعقیب مرتکبین جرایم بین‌المللی در قلمرو آن نشده است، اما عدم همکاری مقامات این دو کشور و عدم همکاری بسیاری از دولت‌های عضو و غیر عضو با دیوان در تعقیب مرتکبین جرایم بین‌المللی چالش بزرگی را فراروی دیوان ایجاد نموده است، زیرا دیوان بدون همکاری دولت‌ها قادر به اجرای دستورات و تحقق اهداف خود نیست. به همین جهت دیوان در پرونده‌های مربوط به وضعیت این دو کشور علی‌رغم تلاش‌های زیاد تا کنون به موفقیت به بازداشت متهمین این پرونده‌ها و محاکمه آن‌ها نشده است، بلکه دادستان دیوان، مایوسانه و در واکنش به عدم توجه شورای امنیت به گزارشات دیوان مبنی بر عدم همکاری دولت‌ها در اجرای قرار بازداشت عمر البشیر، در دسامبر ۲۰۱۴ تصمیم گرفت که ادامه تحقیقات در مورد قضیه دارفور را متوقف کند. (امامیان و عزیزی، ۱۳۹۷: ۸۱)

۳.۲. وضعیت‌های تقاضا شده از سوی دادستان دیوان

دادستان دیوان بر اساس اطلاعات در یافتی از یک وضعیت و ارزیابی مقدماتی و در صورت مبنی معقول بر ادامه تحقیق، می‌تواند مطابق ماده ۱۵ اساسنامه اجازه تحقیق را

در مورد آن وضعیت، از شعبه مقدماتی تقاضا نماید. با تأیید شعبه مقدماتی، می‌تواند رأساً تحقیقات را در مورد آن وضعیت آغاز نماید. نخستین بار در مارس ۲۰۱۰ دیوان در مورد وضعیت جمهوری کنیا تصمیم بر تحقیقات قضایی گرفت و دادستان تحقیقات را درباره جنایات علیه بشریت در زمینهٔ خشونت‌های پس از انتخابات در سال ۲۰۰۷ آغاز کرد.

کنیانا که در سال ۲۰۱۳ رئیس‌جمهور کنیا شد، معاون وی ویلیام ساموئی روتو به همراه جوشوا آراپسانگ به اتهام ارتکاب جنایت علیه بشریت از جمله کشتار، انتقال اجباری جمعیت و شکنجه تحت تعقیب قرار گرفتند. در ژانویه ۲۰۱۲ اتهامات آن‌ها توسط شعبه مقدماتی تأیید شد. در دسامبر ۲۰۱۴ دادستان دیوان اتهام علیه کنیانا را پس گرفت. با توجه به انصراف دادستان از اتهامات علیه کنیانا، شعبه دادرسی در مارس ۲۰۱۵ نیز تصمیم به ختم دادرسی گرفت. یک سال بعد در آوریل ۲۰۱۶ به علت فقدان ادله کافی و جرح شهود، دادرسی علیه ویلیام ساموئی روتو و جوشوا آراپ نیز پایان یافت. (www.icc-cpi.int).

دومین وضعیتی که تحقیقات رأساً با در خواست دادستان آغاز شد، در مورد وضعیت گرجستان بود. گرجستان عضو دیوان کیفری بین‌المللی می‌باشد و دیوان نسبت به جرایم ارتکاب یافته در قلمرو و توسط اتباع آن صلاحیت دارد. دادستان دیوان پس از پایان یافتن مخاصمات مسلحانه میان روسیه و گرجستان در سال ۲۰۰۸، بر اساس فرایند ارزیابی مقدماتی و مبنای معقول برای ارتکاب جرایم داخل در صلاحیت دیوان، وضعیت گرجستان را قابل پذیرش قلمداد نمود و از شعبه مقدماتی درخواست آغاز تحقیقات کرد که با موافقت دادرسان شعبه مقدماتی روبه‌رو شد. در ژانویه ۲۰۱۶ تحقیقات رسمی در وضعیت گرجستان در مورد جرایم احتمالی ارتکاب یافته در خلال منازعهٔ روسیه و گرجستان در سال ۲۰۰۸ آغاز شد. هدف از تحقیقات شناسایی اتهامات و متهمان می‌باشد. این تحقیق از این جهت اهمیت دارد که نخستین تحقیق رسمی دیوان خارج از قارهٔ آفریقا است، چونکه عملکرد دیوان با تمرکز بر قارهٔ آفریقا مورد انتقاد قرار گرفته بود. (www.icc-cpi.int).

تحقیقات در وضعیت کشور برونودی، سومین وضعیتی است که توسط دادستان دیوان در اکتبر ۲۰۱۷ آغاز شد، پیش از این دادستان دیوان در فرایند ارزیابی مقدماتی از وضعیت برونودی در خشونت‌های انتخاباتی این کشور در ۲۰۱۵ را دارای مبنای معقول برای پذیرش و اعمال صلاحیت در دیوان دانسته بود. برونودی سپتامبر ۲۰۰۴ به عضویت دیوان در آمد و در اکتبر ۲۰۱۷ از عضویت دیوان خارج شد.

بر این اساس صلاحیت دیوان در مورد جرایم ارتكابی مشمول صلاحیت دیوان در قلمرو بروندی یا توسط اتباع آن از ۲۰۰۴ تا اکتبر ۲۰۱۷ قابل اعمال خواهد بود. (www.icc-cpi.int)

در نوامبر ۲۰۱۹ شعبه مقدماتی دیوان به دادستان دیوان اجازه تحقیق در مورد جرایم داخل در صلاحیت دیوان در جمهوری خلق بنگلادش و جمهوری اتحادیه میانمار را اعطا نمود. شعبه مقدماتی پذیرفت که مبنای معقول و منطقی برای ارتكاب جنایت علیه بشریت در مرز میانمار و بنگلادش و آزار و اذیت به دلیل قومیت و مذهب علیه جمعیت روهینگیا وجود دارد. ۶۰۰ هزار تا یک میلیون روهینگایی به اجبار از میانمار به بنگلادش آواره شدند. (روستائی و آرش پور، ۱۳۹۵: ۴۵) میانمار عضو دیوان نیست، اما بنگلادش عضویت دیوان را در سال ۲۰۱۰ تصویب نموده است. بر این اساس اگر بخشی از رفتار مجرمانه در قلمرو بنگلادش واقع شده باشد برای اعمال صلاحیت دیوان کافی است. دادستان دیوان به جمع‌آوری شواهد و مدارک می‌پردازد و در صورت جمع‌آوری شواهد و مدارک کافی، دادستان دیوان حکم بازداشت متهمین این پرونده را از شعبه مقدماتی درخواست خواهد نمود.

آخرین وضعیت در دست رسیدگی دیوان که رأساً با تقاضای دادستان دیوان تحقیق رسمی در قلمرو آن آغاز شد وضعیت افغان استان است. افغان استان عضو دیوان است و اساسنامه آن را در می ۲۰۰۳ تصویب نموده است. اطلاعات موجود در مورد ارتكاب جنایت علیه بشریت و جنایات جنگی در قلمرو افغان استان، دادستان دیوان را متقاعد کرد که دلایل موجهی برای ادامه تحقیقات وجود دارد. با احراز شرط شدت‌مندی جرایم که مستند به بی‌رحمانه بودن شیوه ارتكاب جرایم و موجبات تحقیر و تخفیف قربانیان است در نوامبر ۲۰۱۷ در خواست اجازه انجام تحقیقات را از شعبه مقدماتی نمود. در آپریل ۲۰۱۹ شعبه مقدماتی با تأیید مبنای معقول برای تحقیق در ارتكاب جرایم مشمول صلاحیت دیوان در افغان استان، درخواست دادستان برای صدور مجوز تحقیقات نسبت به قضیه افغان استان را با این استدلال که تداوم تحقیقات به نفع عدالت نیست، رد نمود. دادستان از این تصمیم دادرسان شعبه مقدماتی تجدید نظر خواهی کرد. شعبه تجدید نظر دیوان کیفری بین‌المللی در مارس ۲۰۲۰ به اتفاق آرا تصمیم گرفت تا به دادستان دیوان اجازه دهد نسبت به جرایم واقع شده در قضیه جمهوری اسلامی افغان استان تحقیقات خود را آغاز نماید (www.icc-cpi.int)

علاوه بر وضعیت‌های در دست رسیدگی دیوان، وضعیت‌های کلمبیا، گینه، نیجریه، اوکراین، فلسطین، فیلیپین، عراق و ونزوئلا در فرایند ارزیابی مقدماتی دادستان قرار دارد. فرایند ارزیابی مقدماتی مرحله‌ای است که در آن وضعیت‌های ارجاع شده از سوی دول عضو و یا شورای امنیت و همچنین وضعیت‌های احراز شده از سوی دادستان متعاقب دریافت گزارش‌های جرم، مورد ارزیابی واقع می‌شوند تا در صورت احراز شرایط مندرج در اساسنامه روم یعنی قابلیت پذیرش و صلاحیت دیوان و نفع عدالت وارد مرحله تحقیقات شوند. (ساعدی و صادقی، ۱۳۹۷: ۲۷۶)

بررسی وضعیت‌ها و پرونده‌های تحت رسیدگی دیوان کیفری بین‌المللی از آغاز کار دیوان تا کنون نشان می‌دهد مؤثرترین اقدامات دیوان در راستای تحقق اهداف دیوان، پایان دادن به بی‌کیفری، پیشگیری از وقوع جرایم بین‌المللی و کوشش برای تحقق بخشیدن به صلح، عدالت و امنیت جهانی، مرتبط به وضعیت‌ها و پرونده‌هایی بوده که از سوی خود دولت‌ها به دیوان ارجاع شده است. در این وضعیت‌ها بسترهای لازم برای رسیدگی به جرایم مشمول صلاحیت دیوان و تعقیب مرتکبین جرایم بین‌المللی در قلمرو دولت‌ها و همکاری آن‌ها با دیوان بیشتر میسر است. در وضعیت‌های ارجاع شده از سوی شورای امنیت عملکرد دیوان با فقدان همکاری دولت‌ها مواجه گردیده است. به همین جهت دیوان تا کنون در پرونده‌های مربوط به این وضعیت‌ها علی‌رغم اقدامات زیادی موفق به بازداشت و محاکمه متهمین این پرونده‌ها نشده است. در وضعیت‌ها و پرونده‌هایی که با تقاضای دادستان در دست رسیدگی قرار گرفته است هر چند عملکرد دیوان در برخی موارد مانند وضعیت کنیا با فقدان همکاری دولت کنیا مواجه شده است، اما سایر وضعیت‌ها مانند وضعیت گرجستان، برون‌دی، میانمار و افغان‌استان در سال‌های اخیر تحت رسیدگی دیوان قرار گرفته و عملکرد دیوان در قبال آن‌ها در گذر زمان مشخص خواهد گردید.

۳. اعتراض‌ها بر عملکرد دیوان کیفری بین‌المللی

عملکرد دیوان کیفری بین‌المللی در این دو دهه به عنوان یک نهاد مستقل بین‌المللی هرچند تا اندازه‌ای این اطمینان خاطر را پدید آورده است که مرتکبین جرایم بین‌المللی در سایه مصونیت‌های برخاسته از مقامات دولتی، دیگر نمی‌توانند بدون کیفر باقی بمانند. دیوان کیفری بین‌المللی در سایه همکاری دولت‌ها می‌تواند به هر جنایتی که در گستره صلاحیت موضوعی آن باشد رسیدگی نماید، اما تمرکز عملکرد دیوان کیفری بین‌المللی

در قاره آفریقا و عدم توجه به وضعیت‌های مشابه در سایر نقاط جهان به خصوص در دهه اول فعالیت آن، تردیدهایی جدی نسبت به رویکرد جهان‌شمولی، استقلال و بی‌طرفی دیوان به وجود آورده است. تردیدهایی که موجب طرح اعتراضاتی چون اقدامات مغایر با قواعد عرفی مصونیت مقامات خارجی و مغایر با صلح و امنیت بین‌الملل بر عملکرد دیوان از سوی برخی دولت‌ها شده است که خود می‌تواند سبب عدم اعتماد به دیوان و تضعیف عملکرد آینده دیوان شود.

۳. ۱. تمرکز عملکرد دیوان بر قاره آفریقا

از میان دوازده وضعیتی که دیوان هم اکنون در دست رسیدگی دارد، ۹ وضعیت مربوط به قاره آفریقا است. تمرکز دیوان بر وضعیت آفریقا و جنایات ارتكابی در قلمرو قاره سیاه و عدم توجه به وضعیت‌های مشابه در سایر نقاط جهان تردیدهایی نسبت به رویکرد جهان‌شمولی و استقلال و بی‌طرفی دیوان به وجود آورده است به اعتقاد برخی دولت‌ها دیوان تحت تأثیر قدرت‌های بزرگ از رویکرد جهان‌شمولی خود فاصله گرفته، مقام و منزلت دیوان را به تعقیب آفریقاییان فروکاسته است. این امر باعث شده است که برخی از دولت‌های آفریقایی اقدام به خروج از ICC نمایند. (رضانی قوام آبادی، ۱۳۹۷: ۲۶۱) طرح و اقدام به خروج دولت‌های آفریقایی و عدم همکاری آن‌ها از چالش‌های مهم عملکرد آینده دیوان محسوب می‌شود.

در بررسی این اعتراض نباید از نظر دور داشت که رسیدگی در دیوان با توجه به مقررات و شرایط مندرج در اساسنامه و آیین دادرسی دیوان صورت می‌پذیرد. به این ترتیب آغاز رسیدگی در دیوان به یکی از سه طریق میسر است؛ ارجاع وضعیت از سوی شورای امنیت به موجب فصل منشور ملل متحد، ارجاع وضعیت از سوی دولت عضو و در نهایت دادستان رأساً بر اساس اطلاعاتی که در مورد جرایم مشمول صلاحیت دیوان به دست می‌آورد، تحقیقات را آغاز نماید. عملکرد دیوان کیفری بین‌المللی نشان می‌دهد وضعیت‌های اوگاندا، جمهوری دموکراتیک کنگو، جمهوری آفریقای مرکزی، مالی و ساحل عاج از سوی خود دولت‌های آفریقایی بر اساس بند الف ماده ۱۳ و فقره ۳ ماده ۱۲ اساسنامه در محضر دیوان مطرح شده است. هر چند در فرض ارجاع یک وضعیت از سوی دولت، دادستان دیوان ملزم به پذیرش مطلق آن جهت انجام تحقیقات نیست، لیکن رویه دیوان عموماً اقبال به قبول ارجاع دولت‌ها می‌باشد، زیرا دیوان به دلیل فقدان نیروی اجرایی نیازمند همکاری دولت‌ها است و بدون آن قادر به تحقق اهداف خود

نیست. آنجا که خود یک دولت وضعیتی را ارجاع می‌دهد که حکایتگر آمادگی آن برای ورود و مداخله دیوان و تمهید بسترهای لازم برای آن در سطح ملی می‌باشد. دو وضعیت سودان و لیبی از کشورهای غیر عضو، از سوی شورای امنیت بر اساس بند ۱۳ ماده ۱۳ به دیوان ارجاع شده است. در میان پنج وضعیت باقی مانده‌ای که دادستان دیوان رأساً تحقیقات را آغاز نموده است دو وضعیت کنیا و برون‌دی مربوط به قاره آفریقا است. سه وضعیت دیگر تحت رسیدگی دیوان شامل کشورهای گرجستان، میانمار/ بنگلادش و افغان استان خارج از قاره آفریقا است. بر این اساس این اعتراض که چرا دیوان کیفری بین‌المللی بر قاره آفریقا تمرکز دارد و به جنایات ارتكابی دیگر مناطق جهان رسیدگی نکرده است شاید در دهه اول تأسیس این مرجع صادق به نظر می‌رسید، اما با توجه به سازوکار موجود در اساسنامه و مطرح شدن وضعیت‌های مربوط به کشورهای غیر آفریقایی همچون گرجستان، میانمار و افغان استان در دیوان، اعتبار چنین نظری خدشه‌دار می‌گردد.

۳.۲. مغایرت عملکرد دیوان با قواعد عرفی مصونیت مقامات خارجی

به موجب ماده ۲۷ اساسنامه، سران دولت‌ها هیچ‌گونه مصونیتی در برابر دیوان کیفری بین‌المللی ندارند و مصونیت رئیس دولت با ارتكاب جنایت بین‌المللی از بین می‌رود. صدور حکم بازداشت علیه چند مقامات دولتی از جمله باگیو رئیس‌جمهور سابق ساحل عاج، معمر قذافی حاکم لیبی و کنیاتا رئیس‌جمهور کنیا به اتهام ارتكاب جرایم بین‌المللی و تعقیب آن‌ها در دیوان کیفری بین‌المللی یکی از اصول بنیادین اساسنامه دیوان را که عدم مصونیت سران دولت‌ها است به منصفه ظهور رساند. همچنین می‌توان به صدور حکم بازداشت عمر البشیر رئیس‌جمهور سودان به اتهام ارتكاب جنایت علیه بشریت و جنایات جنگی در جولای ۲۰۰۸ و حکم بازداشت دوم، علیه وی در جولای ۲۰۱۰ به اتهام نسل‌کشی اشاره کرد که در پی آن طبق بند ۱ ماده ۸۹ اساسنامه روم، دیوان از دول عضو و همه دول ملل متحد که عضو دیوان نیستند تقاضا نمود، رئیس‌جمهور سودان را در صورتی که در قلمرو آن‌ها یافت شود بازداشت نمایند و تحویل دیوان دهند. اگرچه دولت سودان عضو دیوان نیست، اما به اعتقاد مقامات دیوان با ارجاع وضعیت یک دولت غیر عضو از سوی شورای امنیت، مصونیت مقامات آن سلب می‌شود و دولت‌ها می‌بایست در اجرای قرار بازداشت، نه از سو خود بلکه به نمایندگی از دیوان و شورای امنیت عمل کنند. دول عضو و غیر عضو اساسنامه، به موجب مقررات منشور ملل متحد

موظف به رعایت اجرای تصمیمات شورای هستند و در این ارتباط معاهده ۱۰۳ منشور ملل متحد (اولویت اجرای تهدات ناشی از منشور) مورد استناد است.

بسیاری از دولت‌ها در خواست دیوان از دولت‌ها مبنی بر بازداشت عمر البشیر و تسلیم او را به دیوان در مغایرت با قواعد عرفی مصونیت مقامات خارجی می‌دانند و دولت‌ها (اعم از عضو و غیر عضو دیون) موظف به رعایت مصونیت رئیس دولت خارجی هستند، زیرا ضرورت رعایت قواعد عرفی مصونیت، در بند ۱ ماده ۹۸ اساسنامه نیز درج شده است که دولت‌ها را از همکاری با دیوان کیفری بین‌المللی باز می‌دارد. بند ۱ ماده ۹۸ چنین مقرر می‌دارد: «دیوان نمی‌تواند نوعی از همکاری را در خواست نماید که دولت مورد درخواست، مجبور شود خلاف تعهداتی عمل نماید که به موجب حقوق بین‌الملل، در مسئله مصونیت‌ها دولت‌ها یا مصونیت سیاسی شخصی یا اموال دولت ثالث به عهده دارد، مگر اینکه قبلاً همکاری آن دولت ثالث را به منظور رفع مصونیت جلب کرده باشد. (رضوانی قوام آبادی، ۱۳۹۷: ۲۶۱)

لزوم همکاری دولت‌ها با دیوان در بازداشت مقامات دولت خارجی متهم به ارتکاب جرایم بین‌المللی و ترجیح ضرورت قواعد عرفی مصونیت و عدم همکاری دولت‌ها یکی از مباحث مهم و چالش برانگیز اساسنامه است.

اگرچه تعقیب و محاکمه مقامات دولتی متهم به ارتکاب جرایم بین‌المللی از سوی دیوان و همکاری دولت‌ها با دیوان در بازداشت و تسلیم آن‌ها به دیوان اقدام مهم در تحقق اهداف اساسنامه که پایان‌دادن به بی‌کیفری و پیشگیری از وقوع جرایم بین‌المللی باشد محسوب می‌شود، اما ترجیح قواعد عرفی مصونیت و عدم همکاری دولت‌ها نیز مانع مهم عملکرد دیوان است.

۳.۳. مغایرت عملکرد دیوان با تحقق صلح و امنیت بین‌الملل

با توجه به اینکه ارتکاب جنایات بین‌المللی تهدیدی در برابر صلح، عدالت، امنیت و رفاه جهانیان محسوب می‌شود، یکی از برجسته‌ترین هدف‌های دیوان بین‌المللی کیفری، کوشش برای تحقق بخشیدن به صلح، عدالت و امنیت جهانی است که با محاکمه مرتکبان این جرایم صلح و عدالت و امنیت از دست رفته را بر می‌گرداند. چنان که در پرونده‌های اوگاندا، کنگو و دارفور سودان تلاش‌های دیوان برای تحقق بخشیدن به هدف «عدالت، امنیت و صلح» اعلام شده است (بهمنی قاجار، ۱۳۹۰: ۱۴۲)، اما دولت‌های آفریقایی عملکرد دیوان کیفری بین‌المللی را در مورد سودان و کنیا مغایر با تحقق مفهوم

صلح و امنیت بین‌المللی در آفریقا می‌دانند. به اعتقاد آن‌ها جلب عمر البشیر، و تعقیب رئیس‌جمهور کنیا و معاون وی موجب به خطر افتادن حاکمیت‌لح و آشتی ملی در این مناطق شده است (رمضانی قوام آبادی و بهمنی، ۱۳۹۶: ۱)، البته برخی از حقوق‌دانان بر این باورند که دو مؤلفه «صلح» و «عدالت» هر یک در پرتو دیگری معنا می‌یابند. ادعای دولت‌های آفریقایی در این مورد از پایه و اساس مستحکمی بر خوردار نیست زیرا صلح و امنیت زمانی مستقر و پایدار خواهد ماند که عدالت به طور اعم و عدالت کیفری به طور اخص بر قرار گردد. (زمانی، ۱۳۹۲: ۴۳)

نتیجه‌گیری

بررسی وضعیت‌ها و پرونده‌های تحت رسیدگی دیوان کیفری بین‌المللی از آغاز کار دیوان تا کنون نشان می‌دهد مؤثرترین اقدامات دیوان در راستای تحقق اهداف دیوان، پایان‌دادن به بی‌کیفری، پیشگیری از وقوع جرایم بین‌المللی و کوشش برای تحقق بخشیدن به صلح، عدالت و امنیت جهانی، مربوط به وضعیت‌های اوگاندا، جمهوری دموکراتیک کنگو، آفریقای مرکزی، مالی و ساحل عاج است که مطابق ماده ۱۳ و ۱۲ اساسنامه از سوی خود این دولت‌ها به دیوان ارجاع شده است. در این وضعیت‌ها بسترهای لازم برای رسیدگی به جرایم مشمول صلاحیت دیوان و تعقیب مرتکبین جرایم بین‌المللی در قلمرو دولت‌ها و همکاری آن‌ها با دیوان بیشتر میسر است. در وضعیت‌های سودان و لیبی که مطابق بند «ب» ماده ۱۳ اساسنامه از سوی شورای امنیت به دیوان ارجاع شده است، عملکرد دیوان با فقدان همکاری دولت‌ها مواجه شده است. به همین جهت دیوان تا کنون در پرونده‌های مربوط به این وضعیت‌ها علی‌رغم تلاش‌های زیاد موفق به بازداشت و محاکمه متهمین این پرونده‌ها نشده است. در وضعیت‌های کنیا، گرجستان، برون‌دی، میانمار و جمهوری اسلامی افغانستان که مطابق ماده ۱۵ اساسنامه با تقاضای دادستان و تأیید شعبه مقدماتی در دست رسیدگی قرار گرفته است، هرچند عملکرد دیوان در وضعیت کنیا با فقدان همکاری دولت کنیا مواجه بوده است، اما سایر وضعیت‌ها در سال‌های اخیر تحت رسیدگی دیوان قرار گرفته و عملکرد دیوان در قبال آن‌ها در گذر زمان مشخص خواهد شد.

عملکرد دیوان تا اندازه‌ای این اطمینان را پدید می‌آورد که دیوان کیفری بین‌المللی در سایه همکاری دولت‌ها قادر است به هر جنایتی در گستره صلاحیتش رسیدگی نماید و مرتکبین جرایم بین‌المللی در سایه مصونیت‌های برخاسته از مقامات دولتی، بدون کیفر

باقی نماند، اما تمرکز عملکرد دیوان کیفری بین‌المللی در قاره آفریقا و عدم توجه به وضعیت‌های مشابه در سایر نقاط جهان تردیدهای جدی نسبت به رویکرد جهان‌شمولی، استقلال و بی‌طرفی دیوان به وجود آورده است که این تردیدها می‌تواند سبب عدم اعتماد به دیوان و تضعیف عملکرد آینده دیوان گردد.

منابع و مآخذ:

- امامیان، معصومه و عزیزی، ستار (۱۳۹۷)، «چالش‌های حقوقی اجرای قاعده عدم مصونیت سران دولت‌ها نزد دیوان کیفری بین‌المللی با تأکید بر پرونده عمر البشیر»، پژوهشنامه حقوق کیفری، س ۹، ش ۲، ص ۱۰۲-۸۱.
- بهمنی قاجار، محمد علی (۱۳۹۰)، «کارکرد دیوان کیفری بین‌المللی» علوم سیاسی اطلاعات سیاسی اقتصادی، ش ۲۸۵، ص ۱۴۵-۱۳.
- جانی‌پور، مجتبی و سکینه خانعلی‌پور و اجارگاه (۱۳۸۹)، «ارجاع جنایت‌های بین‌المللی به دیوان کیفری بین‌المللی توسط شورای امنیت و آثار آن»، مجله مطالعات حقوقی، دوره دوم، ش ۲، ص ۳۶-۱.
- خسروی، حسن و فرید سلطان قیس (۱۳۹۶)، «حمایت از اموال فرهنگی با و تاریخی در حقوق بین‌الملل نگاهی بر اقدام دیوان بین‌المللی کیفری در قضیه کشور مالی»، فصلنامه مطالعات میان فرهنگی، س ۱۲، ش ۳۳، ص ۱۹۰-۱۶۵.
- ذاکر حسین، محمد هادی (۱۳۹۷)، ن‌ظریه «تعقیب موضوعی» به عنوان معیار سنجش شدت و اهمیت موضوع قابل تعقیب در دیوان کیفری بین‌المللی، مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دوره ۴۸، ش ۱، ص ۱۰۶-۸۵.

- رضایی، علیرضا و قاسم ترابی (۱۳۹۱)، «بررسی تعارضات قوانین اساسی کشورها با اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری بر اساس حق حاکمیت سیاسی با تأکید بر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، ش ۱۸، ص ۹۴-۷۷.
- رضانی قوام‌آبادی، محمد حسین (۱۳۹۷)، «توسعه تدریجی عدالت کیفری منطقه با تأکید بر دیوان آفریقایی دادگستری و حقوق بشر»، پژوهش حقوق کیفری، س ۶، ش ۲۲، ص ۲۸۳-۲۶۱.
- رضانی قوام‌آبادی، محمد حسین و منصور بهمئی (۱۳۹۶)، «تحقق عدالت کیفری بین‌المللی در آفریقا؛ موانع و راهکارها»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره ۴۷، ش ۱، ص ۲۶-۱.
- روستایی، علیرضا و علیرضا آرش‌پور (۱۳۹۵)، «پاکسازی قومی مسلمانان میانمار؛ جنایت علیه بشریت یا نسل‌زدایی»، پژوهش حقوق کیفری س ۴، ش ۱۵، ص ۷۳-۴۵.
- زمانی، سید قاسم (۱۳۹۲)، «تهدید به عدم همکاری با دیوان کیفری بین‌المللی و آینده مبهم عدالت کیفری در قاره سیاه»، پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، ش ۲، ص ۶۸-۴۳.
- ساعدی، زهرا و آزاده صادقی (۱۳۹۷)، «بررسی منابع عدالت در تعقیب جرایم در دیوان کیفری بین‌المللی؛ با نگاهی بر سایر نظام‌های حقوقی»، فصلنامه تحقیقات حقوقی معاهده، ص ۲۹۸-۲۶۷.
- صالحی، جواد (۱۳۹۶)، «چالش دیوان کیفری بین‌المللی در پیگیری پرونده رئیس‌جمهور سودان؛ از مخالفت اتحادیه آفریقا تا عدم همکاری کشورهای عضو اتحادیه»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، س ۱۹، ش ۵۷، ص ۸۹-۶۹.
- میر محمد صادقی، حسین (۱۳۹۵)، دادگاه کیفری بین‌المللی، ج ۹، تهران: انتشارات دادگستر.

- نژندی منش، هیبت‌الله و همکاران(۱۳۹۵)، «سازوکارهای دیوان

بین‌المللی کیفری برای مبارزه با بی کیفری»، فصلنامه قضاوت، ش ۸۸.

- international criminal court, Situation in the Democratic Republic of the Congo, ۲۰۱۷)
- Brien, Melanie, (۲۰۱۶) International criminal court, The Encyclopedia of Crime and Punishment, first edition.
- International criminal Court, Facts And Procedure Regarding the Situation in Uganda, ۲۰۱۸.
- www.icc-cpi.int